

Gönderim Tarihi: 24.01.2017 Kabul Tarihi: 08.11.2017

TARIM VE GIDA ÜRÜNLERİNDE ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN ANALİZİ: TÜRKİYE VE RUSYA ÖRNEĞİ

Güçgeldi BASHİMOV*

ANALYSIS OF INTRA-INDUSTRY TRADE IN AGRI-FOOD PRODUCTS: THE CASE STUDY OF TURKEY AND RUSSIA

Öz

Endüstri-içi ticaret dünya toplam ticaretinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Endüstri-içi ticaret benzer ürünlerin hem ithalatının hem de ihracatının yapılmasıdır. Bu çalışmada, 2002-2014 dönemi için Türkiye'nin ticaret ortaklarından biri olan Rusya ile tarım ve gıda ürünlerinde endüstri-içi ticaret düzeyi incelenmiştir. Analizde Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. Analiz sonucunda Türkiye ve Rusya arasındaki tarım ve gıda ürünleri ticaretinin endüstri-içi ticaret düzeyi yüksek bulunmuştur. Özellikle bitkisel ürünlerde endüstri-içi ticaret düzeyi daha yüksektir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Endüstri-İçi Ticaret, Tarım ve Gıda Ürünleri.

Abstract

Intra-industry trade is an important component of total world trade. Intra-industry trade involves the import and export of similar goods. In this study examines the intra-industry trade level of agri-food products between Turkey and Russia over the period 2002-2014. In this study used Grubel-Lloyd index. The results indicate that intra-industry trade level high in agri-food products between Turkey and Russia. Intra-industry trade level is higher in crop products.

Keywords: Foreign Trade, Intra-Industry, Agri-Food Products.

1. Giriş

Uluslararası ticaretin yapısı incelendiğinde endüstriler-arası ve endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Endüstriler-arası ticaret farklı endüstrilere ait ürünlerin dış ticaretini ifade ederken, endüstri-içi ticaret ise aynı endüstriye ait ürünlerin dış ticaretini ifade etmektedir. Sanayi devrimi öncesi ve hemen sonrası uluslararası ticaret çoğunlukla endüstriler arası ticaret şeklinde yapılmaktaydı. Ülkeler, Adam Smith'in

* Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, e-posta: guyc55@gmail.com.

mutlak üstünlük teorisinde de belirttiği gibi mutlak olarak üstün oldukları malları ihraç etmekte, üstün olmadıkları malları ise ithal etmekteydiler (Salvatore 1995: 29). Ancak son yıllarda teknolojik alanda yaşanan hızlı gelişmeler ile beraber ülke ekonomilerinin üretim ve tüketim kalıplarında yaşanan yapısal dönüşümler sonucu ülkeler arası ticarete endüstri-içi ticaret endüstriler-arası ticareten daha baskın hale gelmektedir.

Bir endüstride endüstri-içi ticaret düzeyinin yüksek olması belirgin bir karşılaştırmalı üstünlüğün oluşmadığını ve ülkelerin ilgili sektörlerde benzer gelişmişlik düzeylerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ülkeler arasında yapılan dış ticaretin endüstri-içi ticaret düzeyi yüksek olduğu sektör sayısı artıkça ülkeler arasındaki kalkınmışlık düzeylerinin birbirine yaklaştığından bahsedilebilir (Şahin 2015a: 52).

Endüstri-içi ticaret benzer faktör donanımına sahip endüstrileşmiş ülkeler arasındaki ticarete denilmektedir (Zhang 2004: 10). Bugün dünya ticaretinin büyük bir kısmının endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (Erün 2010: 72; Şahin 2016: 178). EİT, rekabetçi bir endüstriyel yapının oluşturulması ve uluslararası ticari kazançların geliştirilmesi gibi ülkelerin refah düzeylerini doğrudan etkileyen unsurlara farklı bir bakış açısı getirdiğinden büyük bir öneme sahiptir (Küçüksakarya 2016: 28). Günümüz dış ticaretinin büyük bir kısmını oluşturan bu ticaret şekli özellikle gelişmiş ülkeler arasında oldukça yaygındır. Örneğin Almanya, Fransa, Japonya, ABD gibi ülkelerin hem ihracat hem de ithalatının büyük bir kısmı aynı sektöre ait ürünlerden oluşmaktadır.

Literatürde endüstri-içi ticaret, yatay ve dikey EİT olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Yatay endüstri-içi ticaret, aynı kalitedeki farklılaştırılmış ürünlerin aynı anda ithalat ve ihracatının yapılması olarak tanımlanırken; dikey endüstri-içi ticaret ise aynı endüstrideki farklı kalitedeki malların ithalatının ve ihracatının yapılmasıdır (Estrada 2008: 9-10). Dikey EİT aynı sektördeki farklı kalitedeki malların iki yönlü ticaretini kapsamaktadır ve gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında görülmektedir. Dikey EİT aynı zamanda ülkeye özgü farklılıklara göre belirlenmekte ve farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasındaki ticareti açıklamaktadır. Yatay EİT ise, kalite farklılığı dışında aynı sektöre ait farklı özellikteki malların iki yönlü ticaretini kapsamaktadır. Yatay EİT ölçek ekonomisi ve ürün farklılaştırması gibi faktörler tarafından belirlenmektedir (Erün 2010: 72).

Türkiye'nin endüstri-içi ticaret düzeyini inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Ancak, Türk tarım ve gıda sektörünün endüstri-içi ticaret yapısını inceleyen çalışma sayısı oldukça az sayıdadır. Bu çalışmada,

Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biri olan Rusya ile olan tarım ve gıda ürünleri ticareti endüstri-içi ticaret düzeyinde incelenmiştir. 2002-2014 dönemi için Türkiye ve Rusya arasında tarım ve gıda ürünlerinin endüstri-içi ticaret düzeyi Grubel-Lloyd indeksi kullanılarak analiz edilmiştir.

Çalışma 6 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın Giriş bölümünden sonra 2. bölümde konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar hakkında kısa bilgiler verilmiştir. 3. bölümde Türkiye ile Rusya arasındaki tarımsal ürünleri ticaretinin genel profili hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın 4. bölümünde materyal ve metot hakkında bilgiler yer almaktadır. 5. bölümde analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Analiz sonuçları tablo ve grafikler yardımıyla özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Son bölümde ise araştırma genel olarak değerlendirilmiştir.

2. Literatür Araştırması

Literatürde tarım ve gıda ürünlerini endüstri-içi ticaret kapsamında analiz eden birçok çalışmalar bulunmaktadır. Burada söz konusu çalışmaların bazıları hakkında özet bilgiler sunulmaktadır.

Fertö ve Hubbard (2001) çalışmalarında Macaristan ile Avrupa Birliği arasında tarım ürünleri ticaretinin endüstri-içi ticaret düzeyini analiz etmişlerdir. Araştırmada Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. Analiz sonucunda Macaristan ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki tarım ürünleri dış ticaretinin daha çok dikey endüstri-içi ticaret biçiminde gerçekleştiğini ortaya koymuşlardır.

Eşiyok (2005) Türkiye ve AB ülkeleri arasında tarımsal ürünlerin endüstri-içi ticaret düzeyi incelenmiştir. Endüstri-içi ticaret düzeyinin belirlenmesinde Grubel-Lloyd indeksinden yararlanılmışlardır. Araştırma bulgularına göre Türkiye ile AB arasında endüstri-içi ticaretin yüksek olduğu ürünler arasında diğer gıda maddeleri, alkollü ve alkolsüz içkiler, hayvansal ve bitkisel yağlar, yağlı tohumlar ve meyveler yer almaktadır.

Bojnec ve Fertö (2006) çalışmalarında Macaristan ile Slovenya'nın tarım ürünleri ticaretini endüstri-içi ticaret kapsamında incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre tarım ürünlerinin endüstri-içi ticaret düzeyi düşük seviyede bulunmuştur.

Leitão ve Faustino (2008) Portekiz gıda işleme sektörünün endüstri-içi ticaretini analiz etmişlerdir. Endüstri-içi ticaret düzeyinin belirlenmesinde Grubel-Lloyd indeksinden yararlanılmışlardır. Ayrıca araştırmada gıda işleme sektörünün endüstri-içi ticaretine etki eden faktörler de belirlenmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda kişi başına gelir ve

doğrudan yabancı yatırım endüstri-içi ticaret düzeyini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Erün (2010) yaptığı çalışmasında Türkiye'nin AB ile olan gıda ve canlı hayvan dış ticaretinde endüstri-içi ticaretini analiz etmiştir. Araştırmada endüstri-içi ticaretin ölçümünde Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye ile AB-15 ve AB-27 arasındaki gıda ve canlı hayvan dış ticaretinin daha çok dikey endüstri-içi ticaret biçiminde gerçekleştiğini tespit etmiştir.

Leitão (2011) yapmış olduğu çalışmasında ABD'nin tarım sektöründe endüstri-içi ticaretini etkileyen faktörleri tespit etmeye çalışmıştır. Bu analize göre kişi başına düşen gelir tarım sektöründe endüstri-içi ticaret düzeyini olumsuz etkilerken, doğrudan yabancı yatırım olumlu etkilemektedir.

Hazners ve Jirgena (2013) çalışmalarında Letonya tarım ürünleri dış ticaret yapısını incelemişlerdir. Endüstri-içi ticaretin ölçümünde Grubel-Lloyd indeksinden yararlanmışlardır. Araştırma sonucunda Letonya tarım ürünleri dış ticaret yapısının endüstri-içi ticaret niteliğinde olduğu tespit edilmiştir.

Kalaycı (2013) Türkiye ve Rusya arasındaki dış ticaretin yapısı Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, Grubel-Lloyd ve İhracat Benzerlik indeksleri yardımıyla incelenmiştir. Çalışmada Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması SITC Rev.3 bir basamaklı sınıflandırma sistemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda iki ülke arasındaki ticaretin büyük ölçüde endüstriler-arası ticaret şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte iki ülke arasındaki canlı hayvanlar ve gıda ürünleri ticaretinin endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiği belirlenmiştir.

Jambor (2014) çalışmasında Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Slovakya ülkeleri ile Avrupa Birliği arasındaki tarım ürünlerinin yatay ve dikey endüstri-içi ticaretini analiz etmiştir. Araştırma sonucuna göre ölçek ekonomileri ile endüstri-içi ticaret arasında pozitif bir ilişki söz konusu iken, coğrafi uzaklık ile negatif bir ilişki söz konusudur. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırım arasında ise bir belirsizlik söz konusudur.

Ishchukova ve ark. (2014) çalışmasında 1996-2012 dönemi için Rusya'nın tarım ve gıda ürünlerinin endüstri-içi ticaret yapısını incelemiştir. Araştırma bulgularına göre Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında endüstri-içi ticaret düzeyi yüksek iken, Rusya ve Afrika ve Güney Amerika ülkeleri arasında endüstri-içi ticaret düzeyi oldukça düşüktür.

Şahin (2015b) Türkiye ve AB-15 ülkelerinin tarımsal gıda ürünleri ticaretinin endüstri-içi ticaret yapısını incelemiştir. Araştırmada Türkiye ve AB-15 ülkelerinin SITC Rev.3 üç basamak sınıflandırmasına göre endüstri-içi ticaret yapısı Grubel-Lloyd endeksi kullanılarak hesaplanmıştır. Ardından Abd-el Rahman'ın birim değer yöntemi kullanılarak yatay ve dikey endüstri-içi ticaret hesaplanmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye'nin ve AB-15 ülkelerinin seçilmiş tarımsal gıda ürünlerinde gerçekleştirmiş olduğu ticaretin dikey endüstri-içi ticaret şeklinde geliştiği tespit edilmiştir.

Şahbudak ve Şahin (2016) Çin ve Brezilya'nın 2000-2014 yılları arasında tarımsal gıda ürünlerinin endüstri-içi düzeyi incelenmiştir. Tarımsal gıda ürünlerinde endüstri-içi ticaret seviyesini hesaplamak için Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Çin ve Brezilya'da tarımsal gıda ürünlerinin endüstri-içi ticaret seviyesi düşük bulunmuştur.

3. Türkiye ve Rusya Arasında Tarımsal Ürünler Dış Ticareti

Türkiye'nin dış ticaretinde gelişmiş batı ülkeleri özellikle Avrupa Birliği ülkelerinin önemli payı bulunmaktadır. Türkiye'nin dış ticaretinde, AB ülkeleri kadar olmasa bile önemli bir yer tutan ülkelere biri de Rusya'dır. Bugün Rusya, Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından birini oluşturmaktadır. Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler son 20 yılda önemli düzeyde artmıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2000 yılında 4,5 milyar dolar seviyesinden 2010 yılında 26 milyar dolara ve 2014 yılında ise 31 milyar dolara yükselmiştir. Rusya, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ilk on ülke arasında yer almakta ve bu ülkeye başta tekstil olmak üzere, yaş meyve ve sebze, metal eşya ihraç edilmektedir. 2000 yılında Türkiye'nin Rusya'ya toplam ihracatı 639 milyon dolar iken, 2010 yılında 4,6 milyar dolar ve 2014 yılında ise 5,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 1).

Türkiye ve Rusya arasındaki dış ticaret incelendiğinde ithalatın 2000 yılında 3,8 milyar dolar olarak gerçekleştiği ve 2010 yılında 21,5 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. 2014 yılında ise Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı toplam ithalat tutarı 25,2 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin 2000-2014 döneminde Rusya ile olan dış ticareti sürekli açık vermiş ve bu açık her geçen gün artmıştır. 2014 yılında Türkiye, Rusya ile olan ticaretinde 19,3 milyar dolarlık bir açık vermiş ve bunun da büyük bir kısmını enerji kalemi oluşturmaktadır.

Tablo 1: Türkiye-Rusya Dış Ticaretinin Gelişimi (Milyon USD)

Yıllar	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2000	639	3.879	-3.240	16,47
2002	1.168	3.863	-2.695	30,24
2004	1.859	9.033	-7.174	20,58
2006	3.237	17.806	-14.569	18,18
2008	6.481	31.364	-24.883	20,66
2010	4.631	21.599	-16.968	21,44
2012	6.682	26.625	-19.943	25,10
2014	5.945	25.293	-19.348	23,50

Kaynak: INTRACEN veri tabanı

Türkiye ile Rusya arasındaki ticaretin en önemli boyutunu enerji oluşturmaktadır. Bununla birlikte Türkiye ve Rusya arasındaki dış ticarete tarım ve gıda ürünlerinin de önemli bir yeri bulunmaktadır. Türkiye; Avrupa Birliği ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok ülkeye fındık, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, Antep fıstığı, kuru kayısı, tütün, zeytinyağı, baklagiller, yaş meyve ve sebze ihracatı yapmaktadır. Türkiye bu ürünlerin ihracatında dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır (Uzundumlu 2012: 41). 2014 yılında Türkiye'nin toplam tarım ve gıda ürünleri ihracatı 18 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve bunun 1,2 milyar doları Rusya'ya yapılmıştır. Aynı yılda Türkiye Rusya'dan 2,8 milyar dolar değerinde tarım ve gıda ürünlerini ithal etmiştir. 2014 yılında iki ülke arasındaki tarım ve gıda ürünlerinin ticaret hacmi 4 milyar doları geçmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde Rusya'nın Türkiye'nin tarım ve gıda ürünleri ihracatındaki payının zamanla azaldığı görülmektedir. Örneğin, 2000 yılında %21,75 olan pay, 2008 yılında %13,42'ye gerilemiştir. Ancak 2010 yılında %21,72'ye çıkmış ve 2014 yılında %21,36'ya gerilemiştir. İthalatta da 2000'li yıllarda azalma göze çarpmaktadır. 2000 yılında %7,24 olan ithalattaki payın giderek azaldığı ve 2006 yılında %2,07 olduğu görülmektedir. İzleyen yıllarda ise ithalattaki pay sürekli artmış ve 2014 yılında %11,30 olarak gerçekleşmiştir.

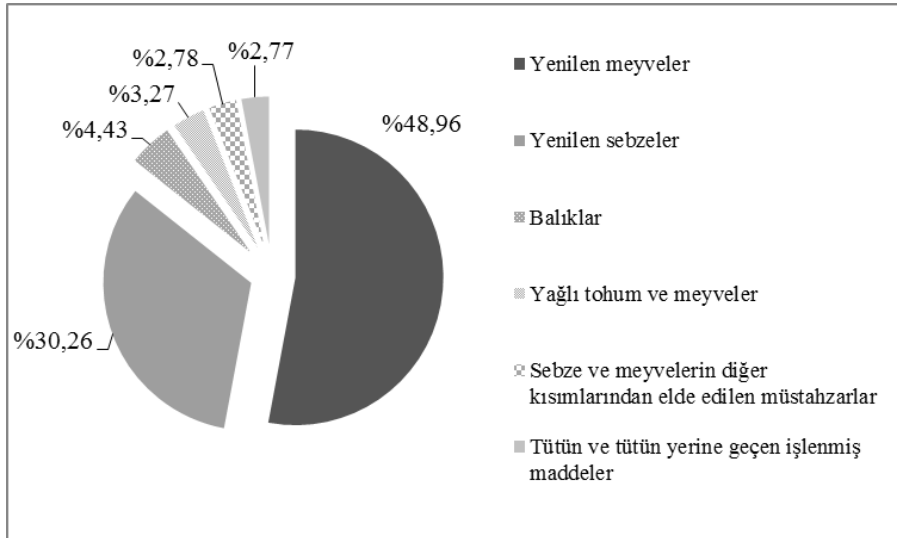
Tablo 2: Türkiye-Rusya tarımsal ürünler dış ticaretinin gelişimi (Milyon USD)

Yıllar	Tarımsal İhracat	Tarımsal İhracatın Payı (%)	Tarımsal İthalat	Tarımsal İthalatın Payı (%)
2000	139	21,75	281	7,24
2002	188	16,10	141	3,65
2004	361	19,42	279	3,09
2006	498	15,38	369	2,07
2008	870	13,42	1.035	3,30
2010	1.006	21,72	734	3,40
2012	1.055	15,79	2.198	8,26
2014	1.270	21,36	2.859	11,30

Kaynak: INTRACEN veri tabanı

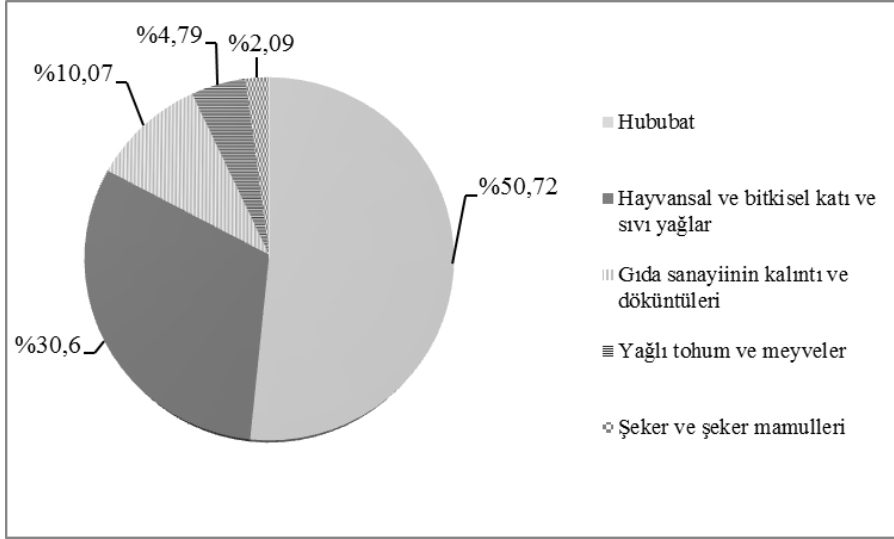
Türkiye'nin Rusya'ya ihraç ettiği tarım ve gıda ürünlerine bakıldığında daha çok meyve ve kabuklu yemişler, sebze, balık, tütün ve tütün mamullerinden oluştuğu görülmektedir. Meyve grubunda elma, üzüm ilk sırada yer alırken, sebze grubunda ise domates ilk sırada gelmektedir. Buna karşın Türkiye Rusya'dan hububat, hayvansal ve bitkisel yağlar, yağlı tohumlar ve şeker ve şeker mamullerini ithal etmektedir (Şekil 1 ve 2).

Şekil 1: Türkiye'nin Rusya'ya İhraç Ettiği Başlıca Tarımsal Ürünler

Kaynak: Intracene, 2016

Şekil 2: Türkiye'nin Rusya'da İthal Ettiği Başlıca Tarımsal Ürünler

Kaynak: Intracen, 2016

4. Materyal ve Metot

Araştırmanın ana kaynağını makro düzeydeki ikincil veriler oluşturmaktadır. Çalışmada Uyumlaştırılmış Mal Tanım ve Kod Sistemi (Harmonized Commodity Description and Coding System) kullanılmıştır. HS sınıflandırması içinde yer alan tarım ve gıda ürünlerine ait fasıllar Tablo 3’de sunulmaktadır. Araştırmada kullanılan veriler dolar bazında olup Uluslararası Ticaret Merkezi’nin (INTRACEN) internet web sitesinden derlenmiştir. Araştırma 2002-2014 dönemini kapsamaktadır.

Tablo 3: Tarım ve Gıda Ürünlerine Ait Ürün Kodlar ve İsimleri

Ürün Kodu	Ürün Grubu
01-05	Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler
06-15	Bitkisel ürünler
16-24	Gıda sanayii ürünleri

Kaynak: INTRACEN veri tabanı

Literatürde endüstri-içi ticareti ölçmeye yarayan birçok yöntem bulunmaktadır. Ancak bunlardan en çok kullanılanı Grubel-Lloyd indeksidir (Özkaya 2010: 141; Benavides 2011: 2). Grubel-Lloyd indeksi, bir sektörün veya ülkenin endüstri-içi ticaret düzeyini ve aynı zamanda

uzmanlaşma düzeyinin belirlenmesinde kullanılan popüler bir yaklaşımdır (Hazners ve Jirgena 2013: 63; Szczepaniak 2013: 152). Bu çalışmada da Türkiye ile Rusya arasında tarım ve gıda ürünlerinin endüstri-içi ticaret yapısı Grubel-Lloyd indeksi kullanılarak analiz edilmiştir. Grubel-Lloyd indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Leitão ve Faustino 2008: 52; Fertö ve Jambor 2015: 115):

$$EIT_i = \frac{(X_i + M_i) - |X_i - M_i|}{(X_i + M_i)} = 1 - \frac{|X_i - M_i|}{(X_i + M_i)}$$

Burada EIT_i i sektörünün endüstri-içi ticaret düzeyini, X_i ve M_i i sektörünün ihracatını ve ithalatını ifade etmektedir. EIT indeksi 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. İndeks değerinin 1'e yaklaşması endüstri-içi ticarete işaret ederken, 0'a yaklaşması ise endüstriler-arası ticarete işaret etmektedir. Yani indeks değeri 0.50 ile 1 arasında ise endüstri-içi ticaret, 0 ile 0.50 arasında ise endüstriler-arası ticaret söz konusu olmaktadır (Erlat ve Erlat 2004; Leitão ve Faustino 2008: 52).

5. Tarım ve Gıda Ürünlerinde Endüstri-İçi Ticaretin Ölçülmesi

Bu çalışmada Türkiye ve Rusya arasında tarım ve gıda ürünlerinin endüstri-içi ticaret düzeyi Grubel-Lloyd indeksi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 4'de sunulmaktadır. Analiz sonucunda Türkiye ve Rusya arasında toplam tarım ve gıda ürünler ticaretine ait EİT indeksi değeri yüksek bulunmuştur. 2002-2014 döneminde tarım ve gıda ürünlerine ait EİT indeksi değeri ortalama 0,67'dir. Bu da iki ülke arasında gerçekleşen tarımsal ürünler ticaretinin genel olarak endüstri-içi ticaret şeklinde olduğunu göstermektedir. 2006 yılına kadar EİT değeri düşük seviyelerde seyrederken, 2007 yılından itibaren EİT indeksi değeri artış göstermiştir. Nitekim 2006 yılından itibaren Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatında özellikle yaş meyve ve sebze ihracatında büyük artışlar elde edilmiştir. Buna karşın hububat ve değirmencilik ürünleri ithalatında ise hızlı bir artış yaşanmıştır.

Tarımsal ürünler alt sektörler itibariyle incelendiğinde bitkisel ürünler ve gıda sanayii ürün gruplarında endüstri-içi ticaret düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin ticaretinde ise endüstri-içi ticaret düşüktür. Tablo 4 incelendiğinde bitkisel ve gıda sanayi ürünlerine ait EİT değerleri ilk yıllarda düşük seyrederken, 2007 yılından itibaren sürekli artmıştır. 2010 yılından itibaren EİT değerlerinde tekrar düşüş söz konusudur. Zira 2010 yılından sonra Türkiye bitkisel ve gıda sanayii ürünlerinde net ithalatçı ülke konumuna düşmüştür. Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler ticaretinde 2007 yılına kadar güçlü

seyreden endüstri-içi ticaret bu yıldan itibaren gittikçe düşmüş ve 2010 yılından sonra tek yönlü bir ticaret yapısına doğru gidilmiştir. 2000’li yıllarda Türkiye canlı hayvan ve hayvansal ürünler ticaretinde net ithalatçı ülke konumunda iken, 2008 yılı sonrasında ise net ihracatçı ülke konumunda olmuştur.

Tablo 4: Türkiye İle Rusya Arasında Tarım ve Gıda Ürünlerinin EİT İndeks Değerleri

Yıllar	Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler (HS 01-05)	Bitkisel ürünler (HS 06-15)	Gıda sanayii ürünleri (HS 16-24)	Toplam Tarım ve Gıda Ürünleri (HS 01-24)
2002	0,13	0,54	0,23	0,46
2003	0,83	0,78	0,38	0,68
2004	0,73	0,39	0,70	0,50
2005	0,82	0,31	0,58	0,38
2006	0,80	0,35	0,52	0,38
2007	0,51	0,66	0,74	0,68
2008	0,13	0,98	0,85	0,97
2009	0,32	0,97	0,83	1,00
2010	0,17	0,69	0,84	0,75
2011	0,05	0,85	0,75	0,89
2012	0,11	0,68	0,53	0,67
2013	0,08	0,75	0,62	0,75
2014	0,02	0,60	0,51	0,62

Kaynak: INTRACEN verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

6. Sonuç

Geleneksel dış ticaret kuramlarından faktör donatımları kuramı, ülkelerin birbirlerine benzerliği ne kadar az ise ülkeler arasında o kadar fazla ticaret olacağını ifade etmektedir. Ancak yapılan çalışmalar, endüstriyel yapıları ve talep koşulları bakımından birbirlerine benzeyen ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin önemli bir kısmını endüstri-içi ticaretin oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Özkaya 2010: 137).

Bu çalışmada Türkiye ile Rusya arasında tarım ve gıda ürünleri dış ticareti endüstri-içi ticaret düzeyinde incelenmiştir. Son 10 yılda iki ülke arasında tarım ve gıda ürünleri ticaretinde büyük artışlar elde edilmiştir. Ancak, iki ülke arasında gerçekleşen tarım ve gıda ürünleri dış ticaret dengesinde Türkiye aleyhine bir durum söz konusudur. 2014 yılında

Türkiye, Rusya'ya 1,2 milyar dolar değerinde tarım ve gıda ürünleri ihraç ederken, aynı yılda Rusya'dan 2,8 milyar dolar değerinde tarım ve gıda ürünlerini ithal etmiştir. Türkiye, Rusya'ya daha çok sebze ve meyve ihraç ederken, Rusya'dan da tahıl, hayvansal ve bitkisel yağlar ithal etmektedir.

Analiz sonucunda Türkiye ve Rusya arasında toplam tarım ve gıda ürünler ticaretine ait EİT indeks değeri yüksek bulunmuştur. Tarımsal ürünler alt sektörler itibariyle incelendiğinde bitkisel ürünler ve gıda sanayi ürün gruplarında endüstri-içi ticaret düzeyi yüksek iken, canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin ticaretinde ise endüstri-içi ticaret düzeyi düşüktür. Sonuç olarak, Türkiye ile Rusya arasındaki ticaretin hızlı bir şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Ancak, son yıllarda iki ülke arasında siyasi konularda yaşanan sorunlar tarımsal ürünlerin dış ticaretinin gelişimine gölge düşürmüştür. Bundan dolayı iki ülke arasındaki ticaret hiçbir zaman istenilen düzeye ulaşamamıştır. Türkiye'nin Rusya'ya tarımsal ihracatının artırılması konusunda gerekli çalışmalar yapılmalı, dış ticareti teşvik edici politikalar hayata geçirilmeli ve Rusya ile siyasi ilişkilerin daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Aras, İsmail (2014). "Bölgemizde Tarımsal Dış Ticaret Analizi". *Mevlana Kalkınma Ajansı Değerlendirme Notu*, Konya.
- Benavides, Adolfo (2011). "The Intra-Industry Structure of the United States' International Trade with Selected Industrialized and Developing Nations". *International Journal of Business and Social Science* 2 (22): 1-6.
- Bojnec, Stefan ve Fertö, Imre (2006). "The Pattern of Agricultural Trade between Hungary and Slovenia". *Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft für Agrarökonomie* 15: 1-9.
- Erlat, Güzin ve Erlat, Haluk (2004). "Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri ile Olan Ticareti: 1990-2002". *GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım*. Ed. E. Uygur ve İ. Cıvırcı. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu. 33-56.
- Erün, Gülay (2010). "Türkiye ile AB, Gıda ve Canlı Hayvan Sektörü Dış Ticaretinde Endüstri-İçi Ticaret Analizi". *Ekonomi Bilimleri Dergisi* 2 (1): 71-78.
- Estrada, M (2008). "Intra-Industry Trade between Belgium and The EU-15 Countries". Masters Programme of Economics of Innovation

- and Growth Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden, 1-46.
- Eşiyok, B. Ali (2005). “Tarımsal Ürünlerde Türkiye-AB Arasında Dış Ticaretin Analizi, Endüstri-İç Ticaret ve Rekabet Gücü”. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları.
- Fertö, Imre ve Hubbard, Lionel J (2001). “Intra-Industry Trade in Agri-food Products between Hungary and the EU”. American Agricultural Economics Association Annual Meeting, 5-8 August, Chicago.
- Fertö, Imre ve Jambor, Attila (2015). “Drivers of Vertical Intra-Industry Trade: The Case of the Hungarian Agri-food Sector”. *Agricultural Economics* 46: 113-123.
- Hazners, Juris ve Jirgena, Helma (2013). “Intra-Industry Trade in Latvian Agricultural Commodities and Food Products”. International Conference on Economics and Business Administration, 16-19 July, Greece.
- Intracen (2016). <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/statistics-export-product-country>, 16 Kasım 2016’da erişildi.
- Ishchukova, Natalia, Maitah, Mansoor, Smutka, Lubos, Malec, Karel ve Eldeeb, Osama (2014). “Russia’s Intra-Industry Trade in Agricultural Products”. *The Social Sciences* 9 (6): 379-385.
- Jambor, Attila (2014). “Determinants of Intra-Industry Agri-food Trade in the Visegrad Countries”. *Acta Alimentaria* 43 (2): 246-253.
- Kalaycı, Cemalettin (2013). “Rusya Federasyonu ile Ticarete Türkiye’nin Açmazları”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 8 (1): 37-57.
- Küçüksakarya, Sevilay (2016). “Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları Kapsamında Endüstri-İç Ticareti Üzerine Bir İnceleme”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8 (2): 27-41.
- Leitão, Nuno Carlos ve Faustino, Horacio C (2008). “Intra-Industry Trade in the Food Processing Sector: The Portuguese Case”. *Journal of Global Business and Technology* 4 (1): 49-58.
- Leitão, Nuno Carlos (2011). “Intra-Industry Trade in the Agriculture Sector: The Experience of United States”. *African Journal of Agricultural Research* 6 (1): 186-190.

- Özkaya, M Hilmi (2010). “Tekstil Sektöründe Endüstri-içi Ticareti Etkileyen Faktörler Üzerine Ampirik Çalışma”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2): 136-157.
- Salvatore, Dominick (1995). *International Economics*. New Jersey: Prentice Hall International Editions.
- Szczepaniak, Iwona (2013). “Development of Intra-Industry Trade as a Measure of Competitiveness of the Polish Food Sector”. *Oeconomia Copernicana*, 2: 147-164.
- Şahbudak, Ercan ve Şahin, Dilek (2016). “Measurement of Vertical and Horizontal Intra-Industry Trade in Agricultural Food Products: The Case of China and Brazil”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 42 (3): 145-154.
- Şahin, Dilek (2015a). “Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Endüstri-İçi Ticaretinin Statik Analizi: AB-15 Ülkeleri ile Karşılaştırma”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (2): 49-66.
- Şahin, Dilek (2015b). “Türkiye’nin Tarımsal Gıda Ürünlerinin Endüstri-İçi Ticaretinin Analizi: AB-15 Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analiz”. *Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi* 4: 171-193.
- Şahin, Dilek (2016). “Faktör Yoğunluğuna Göre Endüstri-İçi Ticaretin Statik Ölçümü: Türkiye Örneği”. *Akademik Bakış Dergisi* 54: 174-187.
- Uzundumlu, Ahmet Semih (2012). “Tarım Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”. *Alinteri Zirai Bilimler Dergisi* 22 (1): 34-44.
- Zhang, Zhaoyong (2004). *Country Specific Factors and The Pattern of Intra-Industry Trade in China’s Manufacturing*. Seoul: Korea Institute for International Economic Policy CNAEC Research Series.